

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

İngiliz Yüksek Komiser J.M. Robeck'in Milli Hükümetin Gelişimi ile İlgili Raporu

British High Commissioner J.M. Robeck's Report on the Development of the National Government

doi: 10.58646/bengi.1425027

Geliş/Received: 24 Ocak 2024

Kabul/Accepted: 8 Şubat 2024

Uğur BAYSAL*

Özet

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda büyük yararlılıklar, beklenmedik ve büyük başarılar göstermesine rağmen İttifak Devletleri'nin savaşı kaybetmesiyle beraber mağlup devletler statüsünde yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla beraber İtilaf devletleri daha önceden kendi aralarında belirledikleri gizli antlaşmalarla Türk topraklarını işgal etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin topraklarının işgal edilmesiyle birlikte etnik azınlıklar buldukları bölgede siyasi amaçlar doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Siyasi örgütlenmelerin yanı sıra silahlı mücadeleyi benimsemişler, bölgede asayişin ve huzur ortamının bozulmasında başat rol oynamışlardır. Nitekim Pontusçu çeteler Karadeniz'de Pontus devleti kurmak amacıyla yoğun bir silahlanma yarışına girmiştir. Silahlanan Rum çetelerinin bölge halkı üzerinde saldırıları asayişin bozulmasına neden olmuştur. Bunun üzerine İtilaf devletleri, Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, bölgedeki karışıklıkların giderilmesini istemiş aksi halde Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesinin gerekçe gösterilerek bölgenin işgal edileceğini beyan etmiştir.

* Sorumlu Yazar/Corresponding author: Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, e-posta: baysalugur@yahoo.com, Orcid: 0000-0003-2929-9168.

Atıf/Citation: Baysal, U. (2024). İngiliz Yüksek Komiser J.M. Robeck'in Milli Hükümetin Gelişimi ile İlgili Raporu. BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2024 (1), 50-69.

Samsun bölgesindeki asayişin sağlanması için 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmesi, Millî Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada Üzerine Güneş Batmayan İmparatorluk diye nitelendirilen İngiltere'nin Türk Millî Mücadelesi'ni nasıl gördüğü ve bu olağanüstü dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadele'ye karşı ne tür bir tutum takındığı, İngilizlerin bölgeyle ilgili raporundan ve dönemin birincil kaynaklarından yararlanılarak anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışma, Mondros Mütarekesi döneminde Samsun bölgesinde sorumlu düzeydeki İngiliz Yüksek Komiser John Michael Robeck'in Lord Earl Curzon'a gönderdiği rapor, milliyetçi hareketin Samsun ve çevresindeki faaliyetlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünerek, araştırmamızda temel kaynak olarak kullanılmıştır. Mevcut rapor Millî Mücadele'nin başlangıç evresinden Anadolu'ya hükmedecek güce başka bir deyişle 19 Mayıs'tan 1919'dan 1920'ye kadar geçen süreci ele almaktadır. İngilizlerin ilk aşamada anlayamadığı Milli Hükümetin zamanla İtilaf devletlerini tehdit edecek güce erişmesi ve geçte olsa yeni hareketin niteliğini anlamaya çalıştığı incelenecektir. Konunun ana malzemesini, İngiliz Milli Arşivi'nden elde edilen "Notes on the Nationalist Movement in the Samsoun Area" başlıklı rapor temel oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: İtilaf devletleri, Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa ve Samsun.

Abstract

Although the Ottoman Empire showed great benefits in the First World War, Alliance States were among the defeated after losing the war. With the signing of the Armistice of Mudros by the Ottoman Empire, the Entente Powers began to occupy Turkish lands with the secret agreements they had previously determined among themselves.

With the occupation of the lands of the Ottoman Empire, ethnic minorities carried out activities for political purposes in the region they were in. In addition to political organizations, they adopted armed struggle and played a leading role in disrupting the peace and order in the region. As a matter of fact, Pontus gangs entered into an intense arms race in order to establish the Pontus State in the Black Sea. Armed Greek gangs and their attacks on the people of the region caused the public order to deteriorate. There upon, the Allied Powers gave a note to the Ottoman Government and asked for the conflicts in the region to be resolved, otherwise they declared that the region would be occupied, citing Article 7 of the Armistice of Mondros.

The appointment of Mustafa Kemal Pasha as the 9th Army Inspector on 19 May 1919 to ensure public order in the Samsun region is considered the beginning of the War of Independence. It will be tried to be explained how England, called the Empire That Never Sets the Sun, viewed the Turkish War of Independence and what kind of attitude it adopted towards the War of Independence initiated by Mustafa Kemal Pasha in this extraordinary period, using the British report on the region and the primary sources of the period.

The report sent to Lord Earl Curzon by High Commissioner John Michael Robeck, who was responsible for the Samsun region, which shed light on the Armistice of Mudros period, was used as the main source in our study, considering that it would contribute to a better understanding of the activities of the Nationalist Movement in Samsun and its surroundings. The current report deals with the period from the beginning of the War of Independence to the power to rule Anatolia, in other words, from May 19, 1919 to 1920. It will be examined that the National Government, which the British could not understand at the first stage, gradually gained the power to threaten the Allied Powers and that it understood the nature of the new movement, albeit late. The main material of the subject will be the report titled “Notes on the Nationalist Movement in the Samsoun Area” obtained from the British National Archives.

Keywords: Allied Powers, Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, Samsun.

Giriş

Samsun'un stratejik ve jeopolitik konumu Karadeniz bölgesi için emsalsizdir. Bunda stratejik derinlik kazandıran bir limana sahip olması ve Karadeniz'in güney kıyılarından Orta Anadolu'ya doğru açılan köprü işlevi olmasının payı vardır. Başka bir deyişle kuzeyden Anadolu'nun iç kısımlarına geçmek için adeta bir kavşak görevi görmektedir.

Karadeniz ve Anadolu'nun kuzey sahilleri tarihte değişik adlarla anılmakla beraber, Türklerin Anadolu'ya girişleriyle "Karadeniz" tabiri yaygınlaşırken Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına da Canik ismi verilmeye başlanmıştır. Türklerin Karadeniz bölgesini ele geçirmeye başlaması ile ortaya çıkmış isim olan Canik, özellikle Osmanlı Dönemi (1299-1923) boyunca kesintisiz olarak kullanılmıştır (Dilcimen, 1940: 8). Cumhuriyetin ilanından sonra idari yönetimi düzenlemesine göre vilayet olan bölgeye, merkez isminden dolayı şehre "Samsun" adı verilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri Ekim 1918 başlarında savaştığı cephelerde çözümler başlamıştır. Almanya 4 Ekim 1918'de Avusturya 7 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ise İspanya aracılığıyla 5 Ekim 1918'de ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'a başvurarak mütareke talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır (Erim, 1953: 520-521).

Mondros Mütarekesi metninde Karadeniz bölgesi açıkça belirtilmemekle beraber ülkenin limanlarını ve demiryollarını tamamen İtilaf devletlerinin denetimine bırakan maddeler, bu bölgeyi de işgal tehdidinde açık hale getirmiştir. Karadeniz sahilinde yer alan Batum'un işgalinden açıkça söz edilmiş ve bu devletlerin kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkının bulunduğu kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti mütareke heyetinin itirazına rağmen var olan şekliyle kabul edilen mütarekenin yedinci maddesi Anadolu'daki işgallerin sözde nedenini oluşturmuştur.

İtilâf Devletleri, Mondros Mütarekesi döneminde Yunanistan'ın ve Rum Ortodoks Kilisesi'nin Pontusçu faaliyetlerine göz yummuştur. Pontusçular Samsun merkezli olmak üzere Karadeniz kıyılarında, bağımsız bir "Pontus devleti" kurmak amacını taşımıştır. (Atatürk, 1970: 899). Samsun'daki Pontusçular, Trabzon Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti'nin Trabzon'a ve Topal Osman'ın Giresun'a hâkim olmasından ve etkinliğinden dolayı nispeten daha kolay hareket edeceklerini öngördükleri Samsun ve çevresinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bunun için bölgede Rumların çoğunlukta olduğunun ispatı için Türkleri bölgeden uzaklaştırmak ve yerine onları getirme çalışmaları başlatmıştır.

Nitekim Patrikhane ve Yunanistan tarafından alınan ortak karar doğrultusunda Samsun'daki Rum nüfusunu arttırma çabaları yoğunlaşmıştır (Süleyman, 1994: s.7).

Yunanistan, asayiş olaylarını bahane ederek var olan düzenin bozulmasıyla kaos ortamının meydana gelmesini, dış basında bunları duyurmayı ve Rum nüfusunun çoğunluğu sağlamasını hedeflemiştir. Bu amaçları gözetirken Karadeniz bölgesindeki bir işgal hareketini kolaylaştırmayı çalışırken başat hedef bölgede Pontus devletinin kurulması amaçlamıştır. Bununla beraber Trabzon'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz sahil boyunca İngilizlerin tehdidi görünür olmuştur. Nitekim İngiliz ve Fransız savaş gemileri Samsun'da demirlemiş ve bölgedeki kontrolü elinde tutmuştur (TNA, FO 406/4: 315, Gökbilgin,1959: 24).

Öte yandan ilk aşamada Batum'dan Sinop'un doğusuna kadar olan sahil boyunca ve Sivas ve Kayseri de dâhil olmak üzere İç Anadolu'da bazı yerleri kapsayacak büyüklükte toprak parçası üzerinde kurulması tahayyül edilen Pontus devleti gerek iç gerekse dış desteğin istenilen seviyede olmayacağı anlaşılınca, daha gerçekçi bir amaç belirlenerek, Karadeniz bölgesiyle sınırlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle söz konusu sahil bölgesi üzerinde bir Pontus devleti kurmak o günkü şartlar içerisinde gerçekçi bulunmuştur.

Pontus devleti kurulması için Rum nüfusunun bölgede çoğunluğun sağlanması girişimleri aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Balkanlar'daki Rum nüfusunu Karadeniz'de iskân etmek ve bölgede çoğunluğu oluşturmak İngiltere ve Fransa gözetiminde yapıldığı görülmüştür. Örneğin İngiliz temsilci Atkinson'un koruması altında 17 Mart 1919'da Yunanistan'dan gelen vapurda yüz elli civarında Rum Anadolu'ya getirilmiştir (B.A.B.E.O, Umumi No: 345376). İzmir'in işgali sonrası getirilen Rumlar ise daha çok askeri ihtiyaçları karşılamak amacı taşımıştır. Yine başka bir İngiliz temsilci Mösyö Vetibol bu nüfus hareketlerinde Rumlara yardımcı olmuştur (B.A.B.E.O, Umumi No:343317). Söz konusu görevlilerin yardımları ve ilgisi İtilaf devletlerinin Samsun'daki Pontus devleti kurulmasına sıcak bakmasıyla başka bir deyişle çıkarlarına uygun olmasıyla açıklanmıştır (TNA, FO 406/4: 315).

Millî Mücadele'nin başlangıç aşamasında Samsun'un genel durumu, Osmanlı topraklarındaki işgal tehdidi ve baskısı oluşan yerlerle benzerlik göstermiştir. Aslında bölgede çoğunlukta olan Türkler, Pontusçu Rumların saldırıları karşısında bir varoluş mücadelesi vermiştir. Bu durum asayiş yönünden halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmasında ciddi sıkıntılar çıkarmıştır. İngiliz görevlilerin bölgeyle ilgili gönderdiği raporda genel durumu özetleyen tespitler mevcuttur. Buna göre; Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk milleti harap, yenik ve taş üstünden taş kalmamış bir toprak parçasında sıkışmış bir haldeydi ancak

bağımsızlığını kazanmak için gerekli fedakârlığı yapmaya hazırды. Halkın ezici çoğunluğunda bu hissiyatla birlikte bedeli ne olursa olsun, huzur ve güvenlik arzusu vardı (TNA, FO 406/4: 317).

Tüm yurttaki olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de ekonomik ve sosyolojik bir tükenmişlik sendromu mevcut olmakla beraber bazı siyasi gelişmeler yaşanmıştır. İngiliz raporunda bu tür siyasi gelişmelerden bahsetmiştir. Örneğin Enver Paşa'nın Karadeniz tarafına gelme ihtimali gözden uzak tutulmamış ve Samsun'a ulaşması durumunda İtilaf devletlerinin temsilcileri gerekli tedbirleri alma konusunda uyarılmıştır. Bununla yetinmeyip tedbirli davranmak isteyen İngilizler, İttihat Terakki lideri Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçme ihtimalini düşünerek bölgede asayiş meselesini bahane etmiş, 9 Mart 1919'da iki yüz kişilik İngiliz-Hint kıtasını Samsun'a çıkarmıştır (Selek, 1991: 119).

İngilizlerin asker çıkarmasına ilk tepki, 17-18 Mart 1919 gecesi Türk Askeri birliğinden Teğmen Hamdi, makineli tüfek bölüğündeki askerlerini alarak dağa çıkması olmuştur. İngilizler beklenmeyen olay karşısında büyük endişe duymuş ve işgal anlamına gelecek hareketlerden kaçınmaya başlamıştır. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) bu olayı, "*Samsun'daki birliklerden bir makineli Tüfek Bölüğü'ne mensup mülazım Hamdi Bey'in bir makineli tüfek ve bir miktar askerlerle dağa çıkarak Türk çetelere zahir olması, işgal kuvvetleri kumandanım büsbütün şüpheye düşürmüştür. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye memur olan İtilaf kuvvetlerinin irtibat zabitleri sık sık yanıma gelerek benden bu hususta tafsilat istiyorlardı*" (Selek, 1976: 210) şeklinde anlatmıştır.

İngilizler bölgedeki asayiş sorununu tekrar bahane ederek 17 Mayıs 1919'a geldiğinde ikinci kez yüz kişilik bir askeri kuvvet daha göndererek bölgedeki askerlerini takviye etmiştir. Mütarekeden sonra Samsun'da bulunan sayıca yetersiz Türk kıtası ise Pontuşçu çetelere karşı civar dağlarda daha kolaylıkla savunma hattı kurabileceğini düşünerek dağlara çekilmiştir (Gotthard, 1991: 119).

1. Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliğine Tayini

Rumlar, Pontus Devleti hayalini gerçeğe dönüştürmek isterken, bölgede çoğunluğa sahip Türkler ise Rumların bu haksız saldırı girişimlerini engellemek için mücadele vermiştir. İtilaf devletlerinin Rumları silahlandırması ve Pontus devleti hayallerine açık kapı bırakması, bölgedeki asayiş sorununu derinleştirmiştir. Dahası İngiliz birliklerinin Yunan işgal ordusu askerleriyle takviye edildiği söylentilerinin yayılması bölgedeki tansiyonu yükseltmiştir (Gronau, 1994: 149).

İstanbul Hükümeti'nin aldığı geçici önlemlerin bölgedeki asayiş kontrol etmede yetersiz kalması üzerine, İngilizler bölgede daha ciddi önlemler alınması konusunda Osmanlı Devleti'ne nota vermişti (Turan, 1991: 150). Bu gelişmeler üzerine İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı 6 Mayıs 1919'da bölgede asayişin sağlanması için IX. Ordu Müfettişi olarak görevlendirmişti (TNA, FO, 406/41: 315, Yurt Ansiklopedisi, 1982: 6574). İngilizlerin bölgeyle ilgili raporunda da büyük yetkilerle donatılmış bir ordu müfettişliği sisteminin kurulduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilmiş olduğu yazılmıştır (TNA, FO, 406/41: 315).

Harbiye Nazın Şakir Paşa görüşme talebiyle davet ettiği IX. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa'ya Canik havalisindeki asayiş durumuyla ilgili raporları ihtiva eden dosyayı takdim etmişti. Yabancıların hazırladıkları bu raporlarda Türklerin, Rum köylerine tecavüz ettikleri iddia edilmekte, bunların önlenmesi gerektiği aksi halde emniyet ve asayişin kendileri tarafından sağlanmasının bir insanlık borcu olduğu bildirilmişti. (Irmak, 1984: 75, Yazıcı, 1989: 64, Selek, 1991: 119).

Mustafa Kemal Paşa bu tarihi sorumluluğunu yerine getirmek için IX. Ordu Müfettişlik görevine İstanbul'dan ayrılmadan başlamıştı. İlk olarak 12 Mayıs 1919'da Canik Mutasarrıflığına ve Sivas Vilayetine gönderdiği telgraflarla bölgenin mevcut durumu hakkında bilgi istemişti (Öztürk, 1994: 144). Vilayet ve müstakil liva içinde bulunan çetelerin miktarını, nüfuz ve eşkıyalık alanlarını, reislerinin kimler ve ne gibi silahlarla donatıldığını ne zamandır faaliyet gösterdiklerini, bölgeye hariçten gelen çete olup olmadığını ve siyasi maksatlarının bulunup bulunmadığını araştırmıştı. Çalışmalarını daha sağlıklı sürdürebilmek için bölgenin içinde bulunduğu şartlar hakkında detaylı bilgi toplamaktan geri kalmamıştı. (Yazıcı, 1989: 64).

2. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a hareketinden önce görev bölgesiyle ilgili raporları, haritaları incelemiş ve veda ziyaretlerinde bulunmuştu. Genelkurmay Başkanı Cevad Paşa'dan şifreli anahtarlarını 15 Mayıs 1919'da teslim almıştı. Padişah Vahdettin ile 16 Mayıs'ta İstanbul'da görüşükten sonra aynı gün içerisinde saat 16.00'da elverişsiz hava şartlarına rağmen Bandırma Vapuru ile yola çıkmıştı. Tutuklanma ve batırılma gibi istihbari bilgiler alındıktan sonra tedbir olarak sahile çok yakın mesafeden yol alınmayacaktı. Diğer bir tedbirse olası bir saldırı karşısında vapur karaya oturtulacak ve Mustafa Kemal Paşa

beraberindeki heyetle Anadolu'da bir limana çıkmaya gayret edecekti (Tevetoğlu 1971, 13-14).

Bütün tedbirler alındıktan sonra Bandırma Vapuru 17 Mayıs'ta İnebolu'ya ulaştı. Burası Millî Mücadele'nin İstanbul'a açılan kapısı olduğu gibi, Pontusçuluk faaliyetlerinin önemli merkezlerinden biri haline gelmişti. 18 Mayıs'ta ise Sinop Limanına yanaştığında aynı vapurla yolculuk eden Sinop Mutasarrıfının davetiyle sahile çıkan Mustafa Kemal Paşa, şehrin ileri gelenleriyle görüşerek işgal güçlerine karşı mücadele edilmesi gerektiğini söylemişti (Tevetoğlu 1971: 13-14).

Karayollarının elverişsiz olması sebebiyle Bandırma Vapuru ile 18 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket etmişti. Mayıs 1919'da buraya ulaşan Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini iskeleye çıkararak Motorcu Karataş Mustafa'ya ilk sorusu; *"Bu dağlarda Pontusçular var mı?"* oldu. Karataş Mustafa da *"dağları göstererek var. Havza'ya kadar 750 kadar elemanı olan Pontus çeteleri var. Halk o yüzden sizi karşılamaya çıkamadı Paşam. Haftalardan beri korku içinde yaşıyoruz. İnan ki İskele Polisi Rıza Efendi ile şu tekneyi hazırlamak için neler çektik"* (Yazıcı, 1989: 64, Topçu, 2005: 54) yanıtını vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'ya eşlik edip Samsun'a çıkan Binbaşı Hüsrev Bey (Gerede) de anılarında; ünlü komitecisi Metropolit Yermanos'un Amasya ve Samsun gibi yerlerde Pontusçu faaliyetler yürüttüğünü ve Rumların illegal örgütlenmesinde sorumlu düzeyde hareket ettiğini anlatmıştır (Gerede, 2002: 27, Sonyel, 1973: 38-39). İngiliz belgelerinde aynı şekilde bölgedeki asayiş sorununun dış destekli olduğu ve dünya kamuoyunun dikkatini bölgeye çekmek için asılsız ve kasıtlı haberler yapıldığı nakledilmiştir. Örneğin İngilizler *"Amerikalı misyonerlerin de desteğini arkasına alan Yunanlı ve Ermeni yetkililerin, bir katliam öngörüsüyle koro halinde feryat figan bağırmaya başladığını"* söz konusu raporda yazmıştır (TNA, FO 406/41: 315).

3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki Faaliyetleri

Yunanistan'ın İzmir'i işgali Millî Mücadele'nin gelişip büyümesine zemin hazırlamıştır. Bu işgali değerlendiren İngiliz raporu, işgal sırasında İzmir'de Türklerin gafil avlandığını başka bir deyişle hazırlıksız yakalandığını yazmıştır. İngilizler bu durum için, bir karıncanın yuvasına çomak sokmak gibi bir etki yarattığını söylemiştir. Önce geçici bir afallama, sağa sola kaçış daha sonra ise işgalcilere direnen cesur insanların ortaya çıktığı şeklinde bu direnişin geliştiğini anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması Türk Milleti için yeni bir umuda ve heyecana kapı araladığını dile getirmiştir. (TNA, FO 406/41: 315).

İngilizlerin bölgeyle ilgili raporları Türklerin ve Millî Mücadele'nin lider kadrosunun Ermeni devletinin kurulacağına inanmak için yeterince geçerli sebeplerinin olduğunu ve Pontus Rum Devletinin de kurulma ihtimalini de göz ardı etmediklerini bildirmiştir. Buna karşın bölgede dirlik ve düzeni sağlama konusunda IX. Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede yeni bir işgali önleme konusunda kararlı olduğu ve gerekli tedbirleri aldığı bu raporda yer almıştır (TNA, FO 406/41: 315).

Samsun'a ayak basar basmaz ilk olarak, Türk topraklarının işgalini önleme konusunda irade gösteremeyen, Rum çetelerinin Türklere karşı saldırıları karşısında gerekli tedbirleri alamayan, İngilizlerin bütün emirlerini dinleyen ve depolardaki silahların mekanizmalarını İngilizlere teslim eden Mutasarrıf Fehmi Bey'i ve XV. Fırka Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Asım'ı görevinden uzaklaştırmıştır (Öztürk, 1994: 144, Yazıcı, 1989: 64). Fırka Komutanlığı Vekilliğine Refet Bey'in (Bele) atamasını yapmıştı. Jandarmanın yüz civarında askerle takviye edilmesini sağlamıştır. Bölge halkının jandarmaya katılmasını teşvik etmiştir. Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığı yapmış olan Hamid Bey'i Samsun'a mutasarrıfı olarak görevlendirilmesi için girişimde bulunmuştur (Gerede, 2002: 27). Hamid Bey'in tayin işlemleri sürecinde asayiş sorunu yaşanmaması için III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey'i geçici olarak Samsun Mutasarrıflığına tayin etmiştir (Erdeha, 1975: 190).

Mustafa Kemal Paşa, Pontusçu çetelerin saldırılarıyla ilgili komşu kazalardan gelen temsilcilerle sabaha kadar süren bir toplantı düzenlemiştir. Milli birliğe kasteden çetelere karşı mücadele edilmesi kararı söz konusu toplantıda kabul edilmiştir. Ayrıca Türk milis güçlerini kazanmak için mücadele edilmesine ve bölgeye muhacir adı altında yapılan göçlerin engellenmesine, Rum çetelerine karşı Türklerin korunmasına, Türk milis güçlerinin desteklenmesine, sahil kordonlarının korumasına, Yunanistan, İstanbul ve Rum Patrikhanesi'nden Rum çetelerine yapılan silah sevkiyatının engellenmesine yönelik çalışma kararı alınmıştı. Alınan kararların gizli tutulması üzerinde mutabık olunmuştu. (Yazıcı, 1989: 36, 63).

Rum Pontus çetelerin 20 Mayıs'ta saldırdığı Badilli köyüne giden Mustafa Kemal Paşa, Çimenlik denen yerde köylüleri toplayarak çetelere karşı onlara silahlanmalarını söyledikten sonra 22 Mayıs'ta da Avdan köyüne gidip, köy halkından Pontusçu eylemleriyle ilgili bilgi almıştı. Halit Bey isimdeki kişinin evinde bir gece kaldıktan sonra Samsun'a dönmüştür (Y.y., 2006: 22).

Bölgenin asayişine ilgili durum değerlendirmesi döner dönmez yapmış, bunları rapor haline getirmiştir. 22 Mayıs 1919'da İstanbul'a iki rapor (Turan, 1991: 150; Eroğlu, 1982:

171-172) gönderen Mustafa Kemal Paşa birinci rapora göre, Rum saldırıları karşısında on üç Türk çetesinin de kurulduğunu belirterek, bu çeteleri etkisiz kılmak için gereken önlemlere başvurduğunu anlatmıştır (B.A.B.E.O; Umumi (No: 348871, 348600, 347328). Dahası bu raporda Türk, Rum ve Ermeni çetelerinden, adi hırsızlıklardan, asker kaçaklarından, çetelerin adam öldürmelerinden, bazı Rum ve Ermeni çetelerin siyasi bir kimlik kazandığından bahsetmiştir. Yine aynı raporda bu çetelerin Ruslar tarafından desteklendiğini, Türk milis güçlerinin ise siyasi bir amacının olmadığını belirtmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra devlet tarafından ilan edilen aftan birçok Türk asker kaçağının ve milis güçlerinin yararlandığını, Rum eşkıyasından da yirmi kadar eşkıyanın teslim olduğunu aynı raporda ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Ünye çevresinde bir iki Ermeni çetesinden başka bu etnik temelli çetelerinin yok denecek kadar az olduğunu söylemiştir. Ateşkesten sonra bölgedeki Rumların Pontusçuluk gayesi için bütün çetelerin düzenli bir program dâhilinde siyasi bir kimlik kazandığını da işaret eden Mustafa Kemal Paşa, Samsun Rum Komitesi ve Rum Metropolitidi Yermanos tarafından bütün Rumların adeta tek merkezden idare edildiğini bildirmiştir. Ayrıca Samsun ve çevresindeki Rum nüfusunu arttırmak için Rusya'daki Rumların göçe zorlandığını, bir kısım çetelerin de sahil bölgelerine gönderildiğini raporunda yazmıştır (Duru, 1978: 161).

Mustafa Kemal Paşa'nın ilgili raporunda Samsun Rum Metropolitinin bölgedeki olayları yönettiği ve asayişin bozulmasında etken rol oynadığı görüşü İngilizlerin raporlarında da doğrulanmıştır. İngilizler bölgede huzurun ve güvenliğin sağlanması noktasında; *"Samsun'un kavgacı Rum Piskoposunun tutumu, bu vaziyeti hiçbir şekilde destekleyici nitelikte değildir"* şeklinde anlatmıştır (TNA, FO, 406/41: 316).

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetine gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli ikinci raporunda, İngilizlerin haberleşme ağını kontrol etmek için Samsun'da büyük bir telsiz istasyonu kurmak istediğini dile getirmiştir (Tansel, 1991: 238). Diğer taraftan bölgede Rum çetelerine karşı takip kuvvetlerinin yetersiz kaldığını ve jandarmanın yok denecek kadar az olduğunu, söz konusu otorite boşluğundan faydalanan Rumların siyasi amaçları doğrultusunda eşkıyalık eylemlerini arttırdığını da söylemiştir. Buna karşın Pontus yanlılarının saldırıları karşısında Türklerin kaygı içinde olduğunu belirterek jandarma sayısının çoğaltılması istenmiştir (Öztürk, 1994: 145).

Rumların Pontusçuluk faaliyetlerinden vazgeçtikleri takdirde Samsun'da asayişin bozulmayacağı, çetelerin bölgede asayişin bozulmasında temel neden olduğu İstanbul Hükümetine gönderilen raporda bildirilmiştir. (Tansel, 1991: 237-238, Duru, 1978: 161).

Ayrıca Türklüğün yabancı işgallere sessiz kalmayacağı, Yunanlıların Türk topraklarındaki işgalinin hiçbir siyasi, hukuki ve tarihsel meşruiyetin olmadığı, bunun için de İzmir'in işgaline hiçbir şekilde rıza göstermeyeceği ifade edilmiştir.

24 Mayıs 1919 tarihli raporunda da Canik Sancağı ile hudut olan bölgelerdeki Rum çetelerinin faaliyetlerine değinmekte, yeni askerlerin silâh altına alınmasını ve jandarmaya yardımcı bir kuvvetin oluşturulmasını talep etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın istekleri; Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve olumlu yönde cevap verilmiştir. Buna göre; bölgede sükûnetin sağlanması için yeni askerlerin alınması ve silahlanması onaylanmıştır. Jandarma birliklerinin kısa zamanda örgütlenmesi için ödeneklerin yeterli miktarda ve zamanında gönderilmesi gerekmiştir. İhtiyaç duyulan finansmanın sağlanması hususunda talep edilen paranın temin edilir edilmez gönderileceği Mustafa Kemal Paşa'ya aktarılmıştır (Yazıcı, 1989: 65). Samsun ve çevresinde güvenliğin sağlanması ancak güçlü bir jandarma teşkilatıyla mümkün olacağı öngörülmüştür.

İngiltere Savunma Bakanlığı'ndan gelen 9 Ekim tarihli raporda; Samsun'daki vaziyetin oldukça sakin ve memnuniyet verici olduğu, ticaretin yeniden canlandığını işaret etmiştir. Milliyetçi hareket, bölgedeki denetim altına almasıyla, söz konusu bölgede haydutluk faaliyetlerinin azaldığı ancak Trabzon civarında hala devam ettiği buna karşın Hristiyanların korku içerisinde olduğu dile getirilmiştir. Bölgede denetimi tamamen ele geçiren milliyetçi hareketin İngiliz askerlerinin bölgeden geri çekilmek zorunda kalmasını zayıflık olarak gördüğü iddia edilmiştir (TNA, FO, 406/41: 318).

4. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ndeki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Pontus faaliyetlerine karşı gerekli askeri ve idari tedbirleri aldıktan sonra Millî Mücadele'ye yönelik çalışmalarını sürdürmek için daha güvenli bulunduğu Havza'ya geçmişti. Havza'ya 19 Haziran 1919'da karargâhını taşıdığı söz konusu raporda da yer almıştır (TNA, FO, 406/41: 315-318). İngilizler milli hareketin liderini adım adım takip etmeye devam etmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa Havza'ya geçerken ne gibi faaliyetlerde bulunacağını Harbiye Nezareti'ne telgrafla bildirmiştir. Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik ve Havza gibi asayişle ilgili şikâyetlerin çıktığı yerleri bizzat denetleyeceğini, buralarda gerekli tedbirleri alırken, bölgedeki asayişin sağlanması için Samsun'da kalacağını söylemiştir (TNA, FO, 406/41: 315-318).

Mustafa Kemal Paşa Havza'ya geçtikten sonra Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği şifreli mesajlarda daha önceki işgallerde olduğu Samsun ve Trabzon gibi Karadeniz'in önemli yerlerinin de işgal edilebileceğinden bahsetmiştir. Planlanan işgaller iki şekilde gerçekleşecektir. Birincisine göre; işgalci devletler Rumların Karadeniz'de Pontus devletini ilan etmesini sağlayarak Rum çetelerinin dışardan Karadeniz bölgesine sızması şeklinde olacağını öngörmüştür. İkincisinin ise Rum isyanının çıkmadan veya ardından sahile çıkartma yapacağı biçiminde tasavvur etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafına karşılık Kazım Karabekir Paşa, bölge dâhilinde Rumların azınlıkta olduğunu, ancak dışarıdan yapılacak bir işgalle Rumların tehlikeli olabileceğini dikkat çekmiştir (Karabekir, 1995: 32-33).

Samsun'daki Pontusçu çetelerinin eylemleriyle ilgili Harbiye Nezareti'ne de rapor gönderen Mustafa Kemal Paşa, Rum çetelerine karşı gerekli önlemlerin alınmasını bildirirken, 4 Haziran 1919 tarihli raporunda, siyasi amaçlı Rum çetelerinin yabancılara karşı asayiş bozuk göstermek, işgali ve müdahaleyi sağlamak için faaliyette bulunduğunu dile getirmiştir (Yazıcı, 1989: 65). İngilizlerin ikinci defa Samsun'a asker çıkarmaları üzerine 29 Mayıs 1919'da XV., III. ve XX. Kolordu Komutanlıklarına çektiği telgrafta çıkarma tehlikesine işaret etmiş ve işgal tehlikesine karşı gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Aynı raporda İngilizlerin asker çıkarmaları halinde Karadeniz'deki Rumların ayaklanacağını, Rum çetelerinin saldırılarını arttıracığını kaydeden Mustafa Kemal Paşa bu tür olaylara karşı bölgedeki milli teşkilatlara yardımcı olunmasını, Rum çetelerinin jandarmayla sıkı takip edilmesini ve Türk köylerinde halkın silahlı savunmaya hazırlanmasını talep etmişti (Yazıcı, 1989: 78-79).

Havza'dan sonra 12 Haziran'da Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Pontusçuluk faaliyetlerinden ziyade tüm yurdun kurtuluşunu ilgilendiren kararları almak için mücadele etmeye başladığı görülmüştür. Esasında 8-9 Temmuz 1919 gecesi İstanbul Hükümeti'nin görevinden azlettiği Mustafa Kemal Paşa askerlik görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. (Gerede, 2002: 27). Bu arada Erzurum Kongresi'nin açılışına kadar işgal güçlerin Pontusçu Rumlara yardımları artmıştır. Diğer taraftan Rum göçleri Karadeniz Bölgesine yoğunlaşmış ve bu çetelerin faaliyetleri de bölgede genişlemiştir.

Amasya'dan sonra 28 Haziran'da Erzurum'a geçen Mustafa Kemal Paşa, III. Kolordu Kafkas Tümen Komutanlığına işgalci güçlerin karaya asker çıkarması durumunda karşı konulması emrini vermiştir. Bu emir doğrultusunda III. Kafkas Tümen Komutanı şehre yeni gelen İngilizlere bağlı Gurka taburunun Samsun'a girmesi halinde olacıklardan sorumlu

olmayacağını belirten bir ulti matom çekmiştir. İngiliz raporuna göre; bu durum yeni değildi ve daha önceki tecrübelerden sabit olmuştu. Ülkenin her yeri işgale maruz kalırken, Türkler İngiliz taburunun hemen arkasından Yunan askerlerinin geleceğini düşünmüşlerdir. Ne var ki komutan yetkilerini aştığı için İstanbul Hükümeti'nden gelen bir emirle derhal görevden alınmış, işgal devletleri herhangi bir hadise yaşanmadan şehri işgal etmişlerdir (TNA, FO, 406/41: 316-317).

Samsun ile Amasya arasındaki Gurka birliklerinin 11 Eylül'de iç taraflara doğru hareket etmesine kibar bir dille karşı konulmuştur. Genel durum gözlemlendiğinde mültecilerin ülkelerine gönderilmesi şimdilik durdurulmuştur. İngiltere Harp Dairesi'nin 20 Eylül'deki emirleri doğrultusunda, bir silahlı çatışmaya mahal vermemek amacıyla, İngiliz Askeri Birlikleri önce Merzifon'dan akabinde Samsun'dan geri çekilmiştir. Müttefik politikaları iç politikaya müdahaleden kaçınmayı, yalnızca Türk Hükümeti'nin iç meselelerini halletmesine yardımcı olacak kadar bir müdahaleyi gerekli görmüştür. 20 Eylül'de bölgedeki denetim subayı, Hristiyanların boş yere o kadar panik yaptıklarını, Mustafa Kemal'in onlara can güvenliği teminatı verdiği yönünde görüş bildirmişti. Müttefik güçlerin yetkilileri, milliyetçilerin gelişen koşullar karşısında Hristiyan nüfusun emniyet altında tutulmasını en az kendileri kadar önemsediklerini görmüşlerdir. Dahası Yunanistan'ın İzmir'i işgali öncesi süreçte ateşkes koşullarına bağlı kalarak daha fazla yerin işgal edilmesini önleme konusunda çabaların oluştuğunu anlamıştır. İzmir'in işgali sonrası süreçte milliyetçilere göre; hiçbir zaman Türkleri temsil etmeyen İstanbul'daki güçsüz hükümet, Türkiye'nin işgal edilmesinde pasif bir tavır sergilemiş ve olan-biteni sadece seyretmişti (TNA, FO, 406/41: 316-318).

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi faaliyetleri artık bölgeyle sınırlı değildi. İngiliz belgesine göre; Kürtler ile yakın temas içerisindeydi ve Emir Faysal ile bir anlaşma yapma peşindeydi. Yürüttüğü propagandanın bir miktar İngiltere karşısına renge sahipti. Bölgeye bir ziyarette bulunan Albay Rawlinson, 21 Temmuz'da Türklerin henüz yenilginin farkında olmadıklarını, bu yüzden yeniden silaha başvurulabileceğini rapor etmişti. Ayrıca milliyetçi hareketin İngiltere karşısına hissiyatı körüklemeye çalıştığı yönünde emareler olduğu ifade edilmiştir (TNA, FO, 406/41: 316-318).

Erzurum Kongresi sırasında Erzurum yönetim merkezi olmuş, Konya ise daha küçük ikinci bir idari merkez haline gelmişti. Amasya ile Erzurum arasında kalan iki bölgede iki bin ile sekiz bin kadar askerin yer aldığı ve burada bir askeri bölge ilan edildiği İngiliz raporlarında yazmıştır. Erzurum Kongresi ilan edildiğinde adli, askeri ve idari anlamda başka bir deyişle her yönüyle İstanbul Hükümeti'nden bağımsız bir geçici hükümet kurulmuştur.

İstanbul Hükümeti bu hareketi güç kullanarak dağıtmaya dönük planları tartışmış ancak hayata geçirememiştir. Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasında yetki ve egemenlik konusunda uzlaşma sağlanmasına dönük planlar yapılmasına rağmen işgal devletlerinin de etkisiyle ortak bir yol bulunamamıştır (TNA, FO, 406/41:316-318).

23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında düzenlenen Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar yayınlanmıştır. Bu kongre, sadece doğu vilayetlerini temsil etmiştir. Söz konusu kongrede saltanata ve halifelğe bağlılığını bildirmekle beraber Damat Ferid Hükümetini Türk çıkarlarını koruyamamakla itham etmiştir. Hıristiyanların korunacağı ancak herhangi bir yabancı güce bağlı askerlerin ülke topraklarına girmesine karşı koyacakları yönünde bir karar alınmıştı. Kongrenin Türk Milletini temsil ettiği duyurulmuş ve kendi geleceğini kendisinin tayin edeceği ilan edilmişti. Sürecin sonundan İstanbul Hükümeti ile ipler iyice gerilmişti (TNA, FO, 406/41: 318). Ancak işgal devletleri ve İstanbul Hükümeti doğrudan askeri güç kullanmadığı için Anadolu Hükümeti ile sıcak çatışmalar yaşanmamıştır (TNA, FO, 406/41: 318).

Anadolu'da geçici hükümetin kurulmasından sonra siyasi gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Ankara Valisi Yahya Galip Bey 12 Ağustos'ta Anadolu Hükümeti'ne bağlılığını ilan etmiştir. Bu esnada sadece yurt içerisinde değil dışarıda da siyasi girişimlerden geri kalmayan Mustafa Kemal Paşa Nahçıvan bölgesinden olan Tatarlar ile yakın temas içerisinde olmuştur.

Milliyetçi hareketin liderinin siyasi anlamda daha fazla görünür olması, İngiliz istihbaratını oldukça meşgul etmiştir. Çok konuşulan ve işgal devletlerini endişelendiren bir rapora göre; Mustafa Kemal Paşa'nın on beş bin adamı, yeterli sayıda subayı ve gayri resmi erbaşı vardı ve çatışma çıkması halinde otuz bin kadar Kürt kendisine destek verecekti. Bununla beraber Anadolu Hükümeti'nin işgal güçlerine karşı iç ve dış destek elde etmek için büyük mücadele verdiği görülmüştür (TNA, FO, 406/41: 318).

5. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ndeki Faaliyetleri

Amasya Genelgesi açıkladıktan sonra tüm ulusu ilgilendirecek bir kongrenin Sivas'ta toplanma çağrısı yapılmıştı. İşgale uğramış Türk topraklarını kurtarmak ve Türk milletinin bağımsızlığını sağlamak amacını görüşmek üzere seçilmiş temsilcilerinin katılımıyla 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi gerçekleşmiştir. Kongre, Türklerin çıkarlarını koruduğunu, Damat Ferid Hükümeti'nin ise işgal güçlerinin çıkarlarına hizmet ettiğini savunmuştur (Umur,1947: 7).

Sivas Kongresi'nde alınan kararlar, daha önce gerçekleştirilen Erzurum Kongresi ilan edilen kararlarının genişletilmiş halidir. Bölgesel olmaktan ziyade tüm ulusu kapsayacak bir nitelik kazanmıştır. Anadolu Hükümeti, Sivas Kongresi sonrası tüm Anadolu'da etkisini artırmış buna paralel işgal güçlerine karşı daha sert, planlı ve programlı direniş başlatmıştır (TNA, FO, 406/41: 318). Sivas Kongresi'nde alınan kararların tarihsel önemi İngilizler tarafından anlaşılmıştır. Bağımsız yeni bir devlete doğru sürecin başladığını öngörmüştür.

Milliyetçi hareket bundan sonraki süreçte demiryollarını kontrol altında tutmuş ve Samsun'un batı bölgelerine doğru genişlemiştir. Ankara ve Afyonkarahisar'ın hemen hemen tamamını 12 Eylül itibarıyla kontrol altına almıştır. Sivas Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda İstanbul Hükümeti ile resmi ilişkiler tamamen kesilmiştir. Konya'nın kuzey ve Samsun'un güney taraflarını kontrol eden, Sivrihisar ve nihayet Eskişehir'de yönetimini de ele geçiren milliyetçi hareket, İstanbul'dan bağımsız olarak, Rumların yaşadığı bölgeler hariç, Anadolu'nun yarısından daha fazlası üzerinde denetim sağlamıştı (TNA, FO, 406/41: 318).

İngilizler, milliyetçi hareketin gidişatını ilk aşamalarda farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Hatta askeri ve sivil bürokrasinin temsili şeklinde ortaya çıktığını, halkın çoğunluğu tarafından kabul görmediğini bildirmiştir. Örneğin Samsun'daki 15 Eylül'de Yüksek Komiser John Michael de Robeck yereldeki halkın, İtilaf devletlerinin milliyetçi harekete müdahale etme beklentisi içerisinde olduğunu belirtmiştir. İngilizlerin raporunda ilk aşamada gidişatı anlamada yetersiz kaldığı, Türk Milleti'ne mal olan Millî Mücadele'yi belli bir zümrenin oluşturduğunu iddia etse de süreç ilerledikçe bu görüşlerinden vazgeçecektir (TNA, FO, 406/41: 318).

Öte yandan İstanbul Hükümeti'nde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin güçlenmesi sonucu önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1 Ekim'de işgalci güçlere karşı eli kolu bağlı olan, bu güçlerle işbirliğini yapan ve İstanbul dışındaki yerlerle bağı kesilen Damat Ferid Paşa Hükümeti çaresizce istifa etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın yeni kurulacak hükümette belli bir düzeyde ağırlığının devam edeceğine yetecek uzlaşma olduğu söylenilmiştir (TNA, FO, 406/41: 318). Diğer taraftan İstanbul'dan gelen talimata göre; Anadolu Hükümeti'ne karşı herhangi bir güç kullanılmayacaktı.

Anadolu'da milliyetçi hareket gün geçtikçe güç kazanmaya devam etmiştir. Örneğin Milli Mücadele karşıtı Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey 10 Ekim'de öldürülmüştü (BOA, DH.EUM:24/87). Yerine atanan Çolakoğlu Sabri Bey Mutasarrıf göreve başlamasıyla ilgili bir yazı yayınlamıştı (Sarıkoyuncu, Önder, Erşan, 2002: 39). Mutasarrıf bu göreve, milleti temsilen Sivas Hükümeti tarafından atanmış olduğunu, adaleti temin edeceğini,

Müslümanlara ve Hıristiyanlara eşit haklar tanınacağını ve müttefiklere “onur konuğu” olarak muamele edileceğini beyan etmiştir. İngilizlere göre; Eskişehir’deki yeni atanan mutasarrıfın yaklaşımı milliyetçi hareketin Hristiyanların can ve mal güvenliğini sağlama konusundaki görüşlerine benzerlik göstermiştir (TNA, FO, 406/41: 318).

İngilizlere göre; milliyetçi hareket kısaca şöyle özetlenebilir: İstanbul’da doğan, Erzurum’da büyüüp serpilen, Yunanlıların olduğu bölgeler hariç Anadolu’nun her tarafını denetim altına alacak kadar yayılan ve Trakya’da da hatırı sayılır bir desteğe sahip bir hareket haline dönüşmüştür. İstanbul Hükümeti artık belediye meclisi gibi bir işleve sahipti ve milliyetçi hareket ile işgalci güçler arasında bir köprü vazifesi görmekten öteye gitmemiştir (TNA, FO, 406/41: 318).

İngilizler, milliyetçi hareketin başlangıçtan ziyade zaman ilerledikçe ve düşmana karşı mücadele edip başarı kazandıkça bağımsız bir devlete doğru gittiğini düşünmüşlerdir. Sevr gibi Türklerin yaşam hakkını yok sayan daha doğrusu tam bağımsızlık dışında öne sürülen bir barış önerildiğinde, İngilizlerin raporunda geçen ifadeyle madalyonun öteki yüzü görülecektir. Anadolu’da başlayan Millî Mücadele işgal güçlerine karşı ölüm-kalım savaşı vermeyi sürdürmesi madalyonun diğer tarafını yansıtmıştır. İngilizlerin bu durumu çarpıcı bir şekilde açıklamıştır. Milliyetçi hareketin her yerde örgütlendiğini, başarılar kazandıkça moral üstünlüğünü ele geçirdiğini, işgale karşı kendi vatanını korumak için asker ve para topladığını, askeri talimler yaparak savaşa hazırlandığını, işgallere karşı Türkleri bilinçlendirdiğini ve ne pahasına olursa olsun vatanını savunmak için mücadele ettiğini dile getirmiştir. Milliyetçi hareketin bu döneme kadar başarılı olduğunu ve bunu işgal güçlerinin zayıflığına bağladığını dikkat çekmiştir. “*Ya bağımsızlık ya da ölüm*” dışında hiçbir seçeneği kabul etmeyeceğini, Misak-ı Milli hedeflerine bağlı kalacağı açıklanmıştır. Bunun dışında bir barış antlaşmasının imzalatılması her geçen gün daha da zor bir hal aldığını bildirmiştir (TNA, FO, 406/41: 318).

Sonuç

Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk diye adlandırılan İngiltere, I. Dünya Savaşı’nın uzamasından Osmanlı Devleti’ni sorumlu görmüştü. Türkleri Anadolu’dan çıkartılmasına ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Ermenistan gibi Karadeniz’de de Pontus devleti kurulmasına onay vererek cezalandırmak istemiştir.

Mondros Mütarekesi sonrası Yunanistan’ın korumacılığı altında Karadeniz’de Pontus devleti kurulması hedeflenmiştir. Bunun için Yunanistan’ın ve bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri göze çarpmıştır. Söz konusu faaliyetlerin amacı sistemli ve planlı bir şekilde

bölgede Rum nüfusunun arttırılması bunun için Rusya'dan ve Yunanistan getirilen Rumların bölgeye yerleştirilmesi ikincisi Türklerin söz konusu bölgeden tehdit ve baskıyla başka yerlere gönderilmesi olmuştur. Ayrıca bölgede asayiş olaylarını bahane ederek İtilaf devletlerinin resmen bölgeyi işgal etmesinin önünü açmak için mücadele etmiştir. Böylece Pontus devletinin kurulmasının önünde hiçbir engel kalmayacaktı.

Samsun'da Pontus çetelerine karşı ilk direniş Türklerin cemiyetler halinde teşkilatlanması biçiminde ve daha mahalli örgütlenmelerle meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla mahalli tepkiler daha düzenli ve örgütlü hale gelmiştir. Samsun ve çevresinde aldığı askeri ve idari önlemler, kısmen bir sükûnet sağlamış ancak tam olarak asayiş olayları kontrol edilememiştir. Bunda İngilizlerin bölgedeki Hristiyanları koruma bahanesiyle Samsun'a asker çıkarması, Rumların Pontusçuluk faaliyetlerini sürdürmesi ve Rum çetelerin saldırıları etkili olmuştur. Ayrıca İngiliz raporunda söz konusu asayiş sorununun bölgedeki Rum Metropolidi Yermanos'un faaliyetleriyle ilintili olduğu bildirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da aldığı askeri ve idari önlemlerle mutasarrıf değiştirilmiş, takip müfrezeleri kuvvetlendirilmiş ve Türk milis güçleri Kuvayi Milliye'ye kazandırılmaya çalışılmıştır. Pontus eşkıyasının yoğun olduğu mıntıkalarındaki Türk Milletine silah dağıtılmış ve milli birlikler oluşturulmuştur. TBMM kurulduktan sonra alınan önlemlerle bölgede sükûnet sağlanmış. Yine İngiliz raporunda Samsun ve çevresinde önlemler alınmasıyla bölgede sükûnetin sağlandığı belirtilmiştir.

İngiltere Anadolu'da çok iyi bir istihbarat ağı kurmuş ve söz konusu oluşum önemli gelişmeleri günü gününe İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na raporlar halinde göndermiştir. Yüksek Komiser John Michael Robeck, Dışişleri Bakanı Lord Earl Curzon'a gönderdiği raporda Karadeniz'deki Pontuscuların faaliyetlerine değinmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun bölgesindeki çalışmalarına ve yaptığı çalışmalar sonucu Millî Mücadele'nin gelişim evrelerini değerlendirmiştir.

Bölgeyle ilgili değerlendirmeler içeren raporlar gönderen İngilizler, milliyetçi hareketin doğuşuna, gelişine ve zamanla Anadolu'da yayılmasına şahit olmuşlardır. İlk aşamada milliyetçi hareketi küçümsemişler ancak hem işgal güçlerine hem de İstanbul Hükümetine başkaldırarak bağımsızlığa doğru gittiğini belirtmişlerdir. İstanbul Hükümeti'nin zamanla bir işlevinin kalmadığını, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareketin Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başladığını ve zamanla bölgesel olmaktan çıkarak tüm yurdu etkileyen bir harekete dönüştüğünü raporlarında yer vermişlerdir.

İlk aşamalarda vatanının işgal edilmesi karşısında karamsarlık duyguları yaşayan Türk Milleti, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın işgalcilere karşı direnişi örgütlemesiyle bambaşka bir seviyeye geçtiğini belirten rapor, tüm ülkenin kurtuluş idealinde örgütlendiğini ifade etmiştir. Söz konusu işgalci devletlere karşı başlayan direnişin kararlı bir şekilde hayata geçirildiği, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği milli hareketin güçlendiğini, katılımların arttığını ve zamanla psikolojik üstünlüğün Türklere geçtiğini anlatmıştır. Bu duruma gelinmesinde işgalci devletlerin kendi aralarındaki sorunlara ve askeri bir mücadelen kaçınılmasına bağlanmıştır. Aslında raporun içeriğinde en büyük tenkidi Mustafa Kemal Paşa karşısında çaresiz durumda kalan ve hiçbir şey yapamayan İtilaf devletlerini eleştirmesi dikkat çekmiştir.

Sonuçta Samsun'da başlayan milliyetçi hareket bölgede asayiş ve huzur ortamını sağladıktan sonra Erzurum arkasından Sivas Kongresi düzenleyerek yerel olmaktan çıkarak merkezi bir statüye kavuşmuştur. Bundan sonraki dönemde işgallere tepkiler mahalli olmaktan çıkıp düzenli bir ordunun işgal kuvvetlerine karşı koymasıyla yeni bir süreç başlamıştır. Bu bağlamda milli hareketin niteliği ilk aşamalarda değil ancak daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığı söz konusu raporda ifade edilmiştir. Raporun özetinde milliyetçi hareketin kazandığı, işgal güçlerinin kaybettiği bir süreç olduğu dile getirilmiştir.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri, Dosya No: 24, Vesika No: 87.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâbîâli Evrak Odası Evrakı, No: 343317, 345376, 347328, 348600, 348871.

The National Archives (TNA) Foreign Office (FO), 406/41, Notes on the Nationalist Movement in the Samsun Area: 314-318.

Telif Eserleri

Atatürk, M.K. (1970). Nutuk, (3.Baskı), İstanbul: MEB Yay.

Dietrich, G. (1994). Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu: Prof. Dr. Toktamış Ateş'in Önsözü ve Notları ile, Gülderen Koralp Pamir (çev.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Dilcimen, K., (1940). Canik Beyleri, Samsun: Ahali Matbaası.

Duru, O. (1978). Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Erdeha, K. (1975). Millî Mücadelede Vilayetler ve Vali'ler, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erim, N. (1953). Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, (Cilt 1), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Erkan: (1994). Milli Mücadele Döneminde Samsun ve Trabzon Yörelerindeki Pontusçu İddialarla İlgili Bir Değerlendirme, 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu, Bildiriler, 16-20 Mayıs 1994, Samsun: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

Eroğlu, H. (1982). Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, MEB.

Gerede, H. (2002). Hüsrev Gerede'nin Anıları: Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, Sami Önal (Haz.), İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gotthard, J. (1991). Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, TTK.

Gökbilgin T. (1959). Millî Mücadele Başlarken I, İnkılâp Yay, Ankara.

Karabekir, K. (1995). İstiklal Harbimiz, İstanbul: Yüce Yayınları.

Irmak: (1984). Atatürk Bir Çağın Açılışı, İstanbul, İnkılâp Yayınevi.

Öztürk, C. (1994). Millî Mücadele'de Orta Karadeniz'de Pontusçuluk Hareketleri, 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu, Bildiriler, 16-20 Mayıs 1994, Samsun: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

- Sarıkoçuncu, A. & Selahattin M. & Önder E. (2002). Millî Mücadelede Eskişehir, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları,
- Selek. (1976). Anadolu İhtilali, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erkan: (1994) Milli Mücadele Döneminde Samsun ve Trabzon Yörelerindeki Pontusçu İddialarla İlgili Bir Değerlendirme: 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu, Bildiriler, 16-20 Mayıs 1994, Samsun: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Turan, Ş. (1991). Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Tansel: (1991). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, (Cilt 1), İstanbul: MEB Yay.
- Tevetoğlu, F. (1971). Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Ankara: Özel Yay.
- Topçu, Ö. (2005). Atatürk ve Samsun, Samsun: Erol Ofset Yay.
- Umur, H. (1947). Samsun'da 15 Sene, İstanbul: Güven Basımevi.
- Yazıcı, N. (1989). Milli Mücadele Yıllarında (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918 1920), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yurt Ansiklopedisi (1982). Samsun (Cilt 9), İstanbul: Anadolu Yayıncılık,
- Y.y., (2006). Samsun, Samsun: Samsun Valiliği Yay.